

ПІДХОДИ ДО ОЦІНЮВАННЯ РІВНЯ ЕКОНОМІЧНОЇ БЕЗПЕКИ ПІДПРИЄМСТВ

APPROACHES TO THE ASSESSMENT OF THE ENTERPRISE ECONOMIC SECURITY LEVEL

Сак Т.В.

доцент,

Східноєвропейський національний університет
імені Лесі Українки

У статті розглянуто підходи до оцінювання рівня економічної безпеки підприємства. Виокремлені можливості застосування наявних підходів на підприємствах у сучасних умовах господарювання, розглянуті недоліки і способи їх усунення. Запропоновано підхід, що базується на принципах комплексності та системності і передбачає оцінювання рівня економічної безпеки на основі визначення локальних потенціалів, що відповідають функціональним складникам економічної безпеки.

Ключові слова: економічна безпека, оцінювання, рівень економічної безпеки, економічний потенціал підприємства, системний підхід.

В статье рассмотрены подходы к оценке уровня экономической безопасности предприятия. Выделены возможности применения существующих подходов на предприятиях в современных условиях хозяйствования, рассмотрены недостатки и способы их устранения. Предложен подход, основанный на принципах комплексности и системности, что предусматривает оценивание уровня экономической безопасности на основе определения локальных потенциалов, отвечающих функциональным составляющим экономической безопасности.

Ключевые слова: экономическая безопасность, оценка, уровень экономической безопасности, экономический потенциал предприятия, системный подход.

The article deals with the approaches used to assess the level of the enterprise economic security. The author considers the ways of the existing approaches application at the enterprises in the current economic environment, as well as the flaws of such approaches and their possible elimination. The approach suggested by the author, which is based on the principles of integrity and consistency, provides for the economic security assessment by means of establishing local potentials corresponding to the functional elements of economic security.

Keywords: economic security, assessment, level of economic security, enterprise economic potential, systemic approach.

Постановка проблеми у загальному вигляді та її зв'язок із важливими науковими чи практичними завданнями. Для своєчасного виявлення загроз підприємству та попередження кризи необхідно здійснювати комплексне оцінювання рівня економічної безпеки. Від обраної методики оцінювання залежить об'єктивність результатів та ефективність прийнятих управлінських рішень. Відсутність єдиного комплексного методичного підходу до оцінювання рівня безпеки та необхідність усунення недоліків наявних методик під час їх застосування на практиці підтверджують актуальність проведеного дослідження.

Аналіз останніх досліджень і публікацій, в яких започатковано розв'язання цієї проблеми і на які спирається автор. Розробленню підходів до оцінювання рівня економічної безпеки присвячені праці вітчизняних та зарубіжних науковців, таких як Г.В. Козаченко, В.П. Поно-

марьова, О.М. Ляшенко [1], Т.Г. Васильціва, В.І. Волошин, О.Р. Бойкевич [2], І.О. Доценко [3], І.В. Кривов'язюка [4], С.М. Ілляшенко [5] та інші. Проте невирішеними залишаються питання забезпечення якості оцінювання на практиці. Також більшість підходів базуються на аналізі лише минулих періодів, що не дає змоги виявити можливості забезпечення безпеки в стратегічному аспекті.

Формулювання цілей статті (**постановка завдання**). Метою статті є аналіз підходів до оцінювання рівня економічної безпеки підприємства, розгляд можливостей застосування наявних підходів на підприємствах у сучасних умовах господарювання, виокремлення недоліків і способів їх усунення.

Виклад основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням отриманих наукових результатів. Для оцінки рівня економічної без-

пеки підприємства використовують низку підходів, які різняться своєю методологією та в результаті використання яких досягаються різні цілі. Найпоширенішими є індикаторний (пороговий), ресурсно-функціональний, програмно-цільовий, прибутково-інвестиційний, підхід на основі теорії економічних ризиків, циклічний, економіко-математичний (таблиця 1).

Розглянемо основні з них, виокремивши можливість застосування на підприємствах у сучасних умовах господарювання та труднощі, які можуть виникати при цьому.

Індикаторний підхід є одним із найбільш поширених у практиці, адже дає змогу визначити рівень економічної безпеки загалом та за окремими функціональними складниками. Цей підхід називають ще «пороговим», оскільки індикаторами безпеки є порогові значення показників.

Послідовність дій під час використання індикаторного підходу така:

1. Визначаються функціональні складники економічної безпеки підприємства та їх важливість за допомогою обґрунтування вагових коефіцієнтів.

2. Обираються показники оцінки в розрізі кожного функціонального складника та визначаються їх порогові значення.

3. Розраховуються фактичні показники підприємства та порівнюються із пороговими значеннями.

4. Використовуючи методи стандартизації показників, здійснюється приведення їх до одного виміру.

5. Проводиться оцінка рівня економічної безпеки на основі розрахованого узагальнюючого показника.

Найважливіше завдання під час використання цього підходу – підібрати таку сукупність індикаторів, які дадуть змогу найповніше побачити

загрози економічній безпеці. Бачення авторів різняться як у виокремленні складників економічної безпеки, так і у питанні набору системи показників. Д.С. Мацеха розглядає показники в розрізі фінансового, управлінського, інформаційного, кадрового, соціального, техніко-технологічного, інноваційного, політико-правового, екологічного, антикризового, ринково-інтерфейсного та силового складників. Крім того, автор наводить низку вимог до вибору показників: сукупність показників має бути взаємопов'язана в межах загальної принципової схеми діагностики; сукупність показників повинна відповідати переліку основних загроз функціональних складників економічної безпеки; перелік показників має бути мінімальним, легкодоступним і простим у розрахунках; показники повинні бути синхронізовані в часі, що дасть змогу обмежити використання значної кількості показників [6, с. 129].

Важливо також встановити порогові значення, які будуть відповідати цілям забезпечення бажаного рівня економічної безпеки. Так, граничними значеннями показників можуть бути досягнення стратегічного конкурента, середні значення на ринку, рекомендовані величини чи планові показники підприємства. Для повноти аналізу варто використовувати метод «перехідної зони» – встановлення допустимих відхилень від порогових значень та застосування диференційованих коефіцієнтів у стандартизації показників.

Отже, основними недоліками індикаторного підходу є складність вибору індикаторів та їх порогових значень; велика кількість розрахунків та необхідних достовірних даних.

Ресурсно-функціональний підхід у практиці зводиться до комплексного економічного аналізу ефективності використання ресурсів підприємства. Як і в індикаторному підході, проводиться розрахунок показників, які інформу-

Таблиця 1

Характеристика основних підходів до оцінювання рівня економічної безпеки підприємств

Назва підходу	Суть підходу
Індикаторний (пороговий) підхід	Здійснюється порівняння фактичних показників діяльності підприємства з індикаторами (пороговими значеннями), що характеризують рівень безпеки.
Ресурсно-функціональний підхід	Оцінювання рівня економічної безпеки здійснюється за результатами аналізу ефективності використання корпоративних ресурсів підприємства.
Програмно-цільовий підхід	Оцінювання рівня економічної безпеки здійснюється на основі інтегрованої сукупності показників із застосуванням кластерного та багатокритеріального аналізу.
Прибутково-інвестиційний підхід	Порівнюється обсяг інвестицій підприємства (реінвестованого прибутку) з обсягом інвестиційних коштів, необхідних для забезпечення економічної безпеки підприємства.
Підхід на основі теорії економічних ризиків	Визначається перелік загроз підприємству та ймовірність їх виникнення, розраховується збиток від несприятливих подій.
Системний підхід	Визначається рівень економічної безпеки на основі дослідження сукупності елементів, що її формують (функціональні складники економічної безпеки), та зв'язки між ними.
Економіко-математичний підхід	В основі підходу лежить побудова економіко-математичної моделі, що відображає рівень економічної безпеки підприємства та має вигляд функції з багатьма змінними.

ють про стан використання фінансових, кадрових, технологічних та інших видів ресурсів. За результатами оцінки підприємство розробляє комплекс заходів щодо захисту від загроз за кожним функціональним складником. Для визначення динаміки змін розрахунки варто здійснювати за низку періодів. Основним недоліком цього підходу є труднощі в узагальненні результатів аналізу та формуванні об'єктивних висновків. Також надто велика кількість показників зменшує достовірність та точність оцінки економічної безпеки підприємства.

Прибутково-інвестиційний підхід відображений у працях Г.В. Козаченко, В.П. Пономарьова, О.М. Ляшенко [1, с. 129]. Науковці пропонують порівнювати обсяг бруто-інвестицій підприємства, здійснених переважно за рахунок реінвестованого прибутку, з обсягом коштів, що необхідні для забезпечення його економічної безпеки. Таким чином, основним критерієм безпечності функціонування підприємства є спроможність підприємства генерувати прибуток. Такий підхід є дещо спрощеним, не враховує системну дію чинників. Проте в експрес-діагностуванні може бути зручним способом ідентифікації наявних проблем, а в стратегічному управлінні – інструментом визначення типу стратегії забезпечення економічної безпеки.

Підхід на основі теорії економічних ризиків має широке висвітлення у науковій літературі. Так, С.М. Марущак пропонує використовувати комплексну модель оцінки ризику підприємства, що дає можливість оцінити та прослідкувати вплив різних чинників на рівень економічної безпеки [7]. Проте, як і більшість моделей, вона є складною у використанні на практиці. І.О. Доценко пропонує здійснювати розрахунок інтегрального індексу економічної безпеки підприємства на основі оцінки впливу чинників підприємницького ризику [3]. Запропонована автором методика містить елементи індикаторного підходу, ймовірнісної оцінки ризиків та методу експертних оцінок. Виокремлено 10 часткових індикаторів (складників) економічної безпеки, що характеризуються відповідними чинниками підприємницьких ризиків. Інтегральний індекс економічної безпеки розраховується з урахуванням вагових коефіцієнтів функціональних складників.

Недолік підходу на основі теорії економічних ризиків – складний математичний інструментарій у визначенні ймовірності подій.

Системний підхід є ідентичним індикаторному у поділі критеріїв на функціональні складники. Вважаємо цей методичний інструментарій найбільш прийнятним для виробничих підприємств.

Оскільки економічну безпеку розглядаємо як стан використання корпоративних ресурсів, що забезпечують стабільний розвиток підприємства в майбутньому та захист від зовнішніх і внутрішніх загроз, то функціональні складники

варто розглядати за локальними потенціалами: фінансовим, виробничим (техніко-технологічним), кадровим, інформаційним, ринковим (маркетинговим) тощо. Складники потенціалів для оцінки можуть різнитися залежно від виду економічної діяльності підприємства та їх значення для розвитку підприємства.

Пропонуємо таку послідовність дій в оцінюванні економічної безпеки за системним підходом:

1. Визначення функціональних складників та відповідних їм локальних потенціалів.

2. Встановлення значущості кожного потенціалу через вагові коефіцієнти методом експертних оцінок (q_i).

3. Обґрунтування показників-індикаторів у розрізі функціональних потенціалів та їхніх порогових значень.

4. Визначення «перехідних зон» можливого відхилення від порогових значень показників (M_n) та встановлення коригуючих коефіцієнтів (k_m).

5. Розрахунок показників-індикаторів (I_n).

6. Порівняння розрахованих показників із пороговими та визначення рівня безпеки за локальними потенціалами з урахуванням коригуючих коефіцієнтів (P_i).

7. Визначення рівня економічної безпеки (L_{es}).

Стандартизоване значення показника-індикатора (S_i) визначається за формулами:

– коли показник-індикатор має стабілізуючу дію:

$$S_i = \frac{I_n}{M_n} \times k_m, \quad (1)$$

– коли показник-індикатор має дестабілізуючу дію:

$$S_i = \frac{M_n}{I_n} \times k_m. \quad (2)$$

«Перехідними зонами» називаємо можливі відхилення від порогових значень показників. Відхилення може становити 5-20%. Коригуючі коефіцієнти пропонуємо встановлювати за такою схемою:

- нижче нижньої межі «перехідної зони» – 0,8;
- нижче порогового значення та більше нижньої межі «перехідної зони» – 0,9;
- відповідність пороговому значенню – 1;
- вище порогового значення та менше верхньої межі «перехідної зони» – 1,1;
- вище верхньої межі «перехідної зони» – 1,2.

Рівень безпеки за локальними потенціалами розраховується як середнє стандартизоване значення:

$$P_i = \frac{\sum_{i=1}^n S_i}{n}, \quad (3)$$

де n – кількість показників-індикаторів, що визначає локальний потенціал.

Рівень економічної безпеки встановлюється, виходячи із пріоритетності складників потенціалу. Формула розрахунку матиме такий вигляд:

$$L_{es} = \sum_{i=1}^m P_i \times q_i. \quad (4)$$

Запропонована методика розрахунку є гнучкою у використанні. Набір показників-індикаторів, встановлення вагових коефіцієнтів та «перехідної зони» здійснюється, виходячи з цілей діагностики, виду економічної діяльності підприємства та його конкурентного стану.

Висновки з цього дослідження і перспективи подальших розвідок у цьому напрямі. Роз-

глянуті підходи до оцінювання рівня економічної безпеки мають як позитивні, так і негативні аспекти у практичному використанні. Вважаємо, що лише дотримання принципів комплексності та системності дасть змогу підвищити якість оцінювання рівня економічної безпеки та розробити заходи для усунення загроз та небезпек, обґрунтувати ефективну стратегію забезпечення економічної безпеки.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Козаченко Г.В. Економічна безпека підприємства: сутність та механізм забезпечення: монографія / Г.В. Козаченко, В.П. Пономарьов, О.М. Ляшенко. – К.: Лібра, 2003. – 280 с.
2. Фінансово-економічна безпека підприємств України: стратегія та механізми забезпечення: монографія / Т.Г. Васильців, В.І. Волошин, О.Р. Бойкевич та ін. [за ред. Т.Г. Васильціва]. – Львів, 2012. – 386 с.
3. Доценко І.О. Формування системи оцінювання рівня економічної безпеки підприємства з урахуванням впливу підприємницьких ризиків / І.О. Доценко // Вісник Одеського національного університету. Економіка. – 2013. – Т. 18, Вип. 1. – С. 69-78.
4. Кривов'язюк І.В. Комплексна економічна діагностика підприємства: монографія / І.В. Кривов'язюк, Т.В. Божидарнік; МОН освіти і науки, молоді та спорту України, Луцький НТУ. – Луцьк: РВВ Луцького НТУ, 2012. – 226 с.
5. Ильяшенко С.Н. Составляющие экономической безопасности предприятия и подходы к их оценке / С.Н. Ильяшенко // Актуальні проблеми економіки. – 2003. – № 3. – С. 12-19.
6. Мацеха Д.С. Функціональні складові економічної безпеки та показники їхньої оцінки для підприємств легкої промисловості / Д.С. Мацеха // Вісник соціально-економічних досліджень. – 2013. – Вип. 1. – С. 128-133.
7. Марущак С.М. Комплексна оцінка ризику в процесі забезпечення економічної безпеки підприємства / С.М. Марущак // Наукові праці. Економіка / Чорноморський державний університет імені Петра Могили. – 2008. – Том 99. – Випуск 86. – С. 108-114.